

GARVARD UNIVERSITETIDA SOTSIOLOGIYA FANINING RIVOJLANISHI

To'raboyeva Shohina

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek
tili va adabiyoti universiteti 1-kurs talabasi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.20198412>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Garvard Universitetida sotsiologiya fanining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari tahlil qilinadi. Shuningdek, universitetda faoliyat olib borgan mashhur sotsiolog olimlarning ilmiy qarashlari, tadqiqot metodlari hamda zamonaviy sotsiologiya taraqqiyotiga qo'shgan hissasi yoritiladi. Maqolada Garvard universitetining jahon ilm-fani rivojida o'rnini va sotsiologiya fanining bugungi kundagi ahamiyati haqida ham fikr yuritiladi.

Abstract. This article analyzes the formation and development of sociology at Harvard University. It highlights the scientific views of famous sociologists, their research methods, and their contribution to modern sociology. The article also discusses the role of Harvard University in the development of world science and the importance of sociology in contemporary society.

Kalit so'zlar. Sotsiologiya, Garvard universiteti, jamiyat, ilm-fan, sotsiologik tadqiqot, ijtimoiy taraqqiyot, nazariya, ta'lim tizimi.

Key words. Sociology, Harvard University, society, science, sociological research, social development, theory, education system

Sotsiologiya jamiyatning rivojlanish qonuniyatlarini, insonlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni hamda turli ijtimoiy jarayonlarni o'rganadigan muhim fanlardan biri hisoblanadi. Ushbu fan XIX asrning ikkinchi yarmida mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida shakllandi va qisqa vaqt ichida dunyoning nufuzli universitetlarida keng rivojlana boshladi. Ana shunday ilmiy markazlardan biri Harvard University hisoblanadi.

Garvard universiteti AQShdagi eng qadimiy va nufuzli oliy ta'lim muassasalaridan biri bo'lib, u nafaqat tabiiy fanlar, balki ijtimoiy-gumanitar fanlar taraqqiyotida ham muhim o'rin egallaydi. Universitetda sotsiologiya fanining rivojlanishi XX asr boshlariga to'g'ri keladi. Aynan shu davrda jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni ilmiy asosda o'rganishga bo'lgan ehtiyoj ortdi va sotsiologiya mustaqil akademik yo'nalishga aylandi.

Garvard universitetida sotsiologiya fanining rivojlanishiga ko'plab mashhur olimlar katta hissa qo'shgan. Ularning ilmiy ishlari zamonaviy sotsiologiya nazariyalarining shakllanishida muhim rol o'ynadi. Universitetda olib borilgan tadqiqotlar inson xulq-atvori, ijtimoiy tengsizlik, urbanizatsiya, madaniyat, ta'lim va siyosat kabi ko'plab mavzularni qamrab oldi.

Bugungi kunda ham Garvard universiteti dunyodagi yetakchi ilmiy markazlardan biri sifatida sotsiologiya fanining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Universitet olimlari tomonidan olib borilayotgan ilmiy izlanishlar jamiyatdagi zamonaviy muammolarni tahlil qilish va ularning yechimlarini topishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Garvard universitetida sotsiologiya fanining shakllanishi va rivojlanishi

Harvard University dunyodagi eng qadimiy va nufuzli universitetlardan biri hisoblanadi. Universitet 1636-yilda tashkil etilgan bo'lib, AQShdagi oliy ta'lim tizimining rivojlanishida muhim o'rin egallaydi. Dastlab universitetda asosan falsafa, tarix, diniy ta'lim va tabiiy fanlar o'qitilgan bo'lsa, vaqt o'tishi bilan ijtimoiy fanlarga bo'lgan ehtiyoj ortib bordi. Ayniqsa, XIX asrning oxiri va XX asr boshlarida AQSh jamiyatida yuz bergan katta iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlar sotsiologiya fanining shakllanishiga turtki berdi.

Sanoatlashuv jarayonining kuchayishi, yirik zavod va fabrikalarning paydo bo'lishi, shaharlar sonining ortishi hamda migratsiya jarayonlari jamiyatda yangi muammolarni yuzaga keltirdi. Qashshoqlik, ishsizlik, jinoyatchilik, ijtimoiy tengsizlik va madaniy ziddiyatlar kabi masalalarni ilmiy asosda o'rganish zarurati paydo bo'ldi. Shu sababli sotsiologiya jamiyat hayotini tahlil qiluvchi mustaqil fan sifatida rivojlana boshladi. Garvard universitetida sotsiologiya dastlab falsafa va iqtisod fanlari tarkibida o'qitilgan. Biroq keyinchalik uning ahamiyati ortib, alohida akademik yo'nalishga aylantirildi. Universitet rahbariyati jamiyatdagi murakkab jarayonlarni tushuntirish uchun yangi ilmiy metodlarga ehtiyoj borligini anglab yetdi. Natijada sotsiologiya kafedralari tashkil etildi va ilmiy tadqiqotlar yo'lga qo'yildi.

XX asr boshlariga kelib Garvard universitetida sotsiologiya mustaqil fan sifatida shakllandi. Universitet professorlari ijtimoiy hayotning turli jihatlarini chuqur tahlil qilishga kirishdilar. Ular oilaning jamiyatdagi o'rni, ta'lim tizimi, ijtimoiy tabaqalanish, siyosiy munosabatlar, diniy qarashlar hamda madaniyat kabi mavzularni ilmiy asosda o'rgandilar. Ayniqsa, statistik ma'lumotlardan foydalanish sotsiologik tadqiqotlarning aniqligini oshirdi. Garvard universitetida olib borilgan tadqiqotlarning asosiy xususiyati shundan iborat ediki, ular nazariy bilimlarni amaliy hayot bilan bog'lashga harakat qildilar. Tadqiqotchilar jamiyatdagi real muammolarni o'rganib, ularga yechim topishga intildilar. Shu sababli universitetdagi sotsiologik izlanishlar davlat boshqaruvi, ta'lim siyosati va ijtimoiy dasturlar rivojlanishiga ham ta'sir ko'rsatdi. Sotsiologiya fanining rivojlanishida Garvard universitetining ilmiy muhiti ham muhim rol o'ynadi. Universitetga turli davlatlardan olimlar va tadqiqotchilar tashrif buyurib, o'z tajribalarini almashdilar. Bu esa sotsiologiyaning xalqaro miqyosda rivojlanishiga yordam berdi. Ayniqsa,

SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN MANAGEMENT AND ECONOMY

International scientific-online conference

Yevropa sotsiologiya maktabining ta'siri Garvard universitetida sezilarli bo'ldi. Emile Durkheim, Max Weber va Karl Marx kabi olimlarning nazariyalari universitetdagi ilmiy tadqiqotlarga katta ta'sir ko'rsatdi. Garvard universitetida sotsiologiya fanining rivojlanishida ilmiy metodologiyaning takomillashuvi ham muhim ahamiyat kasb etdi. Tadqiqotchilar kuzatish, so'rovnomalar, intervyu va statistik tahlil usullaridan keng foydalana boshladilar. Bu usullar orqali jamiyatdagi muammolar chuqurroq o'rganildi va aniq ilmiy xulosalar chiqarildi. Ayniqsa, urbanizatsiya va sanoatlashuvning inson hayotiga ta'siri bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar katta qiziqish uyg'otdi. Universitetda sotsiologiya fanining ommalashishiga talabalar orasidagi qiziqish ham sabab bo'ldi. Talabalar jamiyatdagi o'zgarishlarni tushunishga va insonlar o'rtasidagi munosabatlarni ilmiy jihatdan o'rganishga intildilar. Natijada sotsiologiya fakulteti universitetdagi eng faol ilmiy yo'nalishlardan biriga aylandi. Garvard universitetida sotsiologiya fanining rivojlanishi nafaqat AQSh, balki butun dunyo ilm-faniga katta ta'sir ko'rsatdi. Universitetda yaratilgan ilmiy nazariyalar va metodlar boshqa universitetlar tomonidan ham qo'llanila boshlandi. Bugungi kunda ham Garvard universiteti sotsiologik tadqiqotlar bo'yicha yetakchi markazlardan biri hisoblanadi. Hozirgi davrda universitetda raqamli jamiyat, globalizatsiya, gender masalalari, migratsiya, ekologik muammolar va sun'iy intellektning jamiyatga ta'siri kabi zamonaviy mavzular tadqiq qilinmoqda. Bu esa sotsiologiya fanining doimo rivojlanib borayotganini va Garvard universitetining ushbu jarayondagi o'rni juda muhim ekanligini ko'rsatadi.

Mashhur sotsiolog olimlarning Garvard universiteti sotsiologiyasi rivojiga qo'shgan hissasi

Garvard Universitetida sotsiologiya fanining rivojlanishi ko'plab mashhur olimlarning ilmiy faoliyati bilan chambarchas bog'liqdir. Universitetda faoliyat olib borgan sotsiologlar jamiyatni o'rganishning yangi usullarini yaratib, zamonaviy sotsiologiya nazariyalarining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatdilar. Ularning ilmiy ishlari nafaqat AQShda, balki butun dunyo miqyosida mashhur bo'ldi. Garvard universitetida faoliyat yuritgan eng mashhur olimlardan biri Talcott Parsons hisoblanadi. U XX asr sotsiologiyasining eng yirik nazariyotchilaridan biri bo'lib, strukturaviy funksionalizm nazariyasini rivojlantirdi. Parsons jamiyatni murakkab tizim sifatida talqin qilib, undagi har bir institutning ma'lum vazifasi mavjudligini ta'kidladi. Uning fikricha, oila, ta'lim, din va davlat kabi institutlar jamiyat barqarorligini saqlashga xizmat qiladi. Parsonsning ilmiy qarashlari Garvard universitetida sotsiologiya fanining nazariy asoslarini mustahkamladi. U ijtimoiy tizimlarning qanday ishlashini tushuntirishga harakat qildi hamda inson xatti-harakatlari va jamiyat o'rtasidagi bog'liqlikni chuqur o'rgandi. Uning "ijtimoiy tizim" haqidagi nazariyasi ko'plab tadqiqotchilar tomonidan qo'llanildi va zamonaviy

SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN MANAGEMENT AND ECONOMY

International scientific-online conference

sotsiologiyaning asosiy yo'nalishlaridan biriga aylandi. Garvard universitetida faoliyat olib borgan yana bir mashhur olim Pitirim Sorokin edi. U Rossiyada tug'ilgan bo'lib, keyinchalik AQShga ko'chib o'tgan va Garvard universitetida sotsiologiya fakultetini rivojlantirishda katta rol o'ynagan. Sorokin ijtimoiy va madaniy o'zgarishlar nazariyasini yaratdi. Unga ko'ra, jamiyat va madaniyat doimiy ravishda o'zgarib turadi hamda tarix davomida turli bosqichlarni bosib o'tadi. Sorokin madaniyatni uch asosiy turga bo'ldi: hissiy madaniyat, idealistik madaniyat va ma'naviy madaniyat. U jamiyat taraqqiyotini aynan shu madaniy tizimlar almashinuvi bilan bog'ladi. Uning ilmiy ishlari madaniyat sotsiologiyasi rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Ayniqsa, urushlar, inqirozlar va ijtimoiy ziddiyatlarning sabablari haqidagi tadqiqotlari juda muhim hisoblanadi. Garvard universiteti sotsiologiyasining rivojiga Robert K. Mertonning ilmiy qarashlari ham sezilarli ta'sir ko'rsatdi. U strukturaviy funksionalizm nazariyasini yanada rivojlantirib, "manifest" va "latent" funksiyalar tushunchalarini kiritdi. Mertonning fikricha, jamiyatdagi ayrim hodisalar ochiq ko'rinadigan vazifadan tashqari yashirin ta'sirga ham ega bo'ladi. Bu nazariya sotsiologik tahlillarning yanada chuqurlashishiga yordam berdi.

SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN MANAGEMENT AND ECONOMY

International scientific-online conference

Shuningdek, Garvard universitetida faoliyat yuritgan olimlar ta'lim, siyosat, din va iqtisodiyotning jamiyat rivojiga ta'sirini ham keng tadqiq etdilar. Ular jamiyatdagi tengsizlik muammolariga alohida e'tibor qaratdilar. Ijtimoiy tabaqalanish, kambag'allik va irqiy tengsizlik masalalari bo'yicha olib borilgan ilmiy izlanishlar AQShdagi ijtimoiy siyosat shakllanishiga ta'sir ko'rsatdi. Garvard universitetidagi sotsiolog olimlarning yana bir muhim jihati shundaki, ular nazariyani amaliyot bilan bog'lashga harakat qildilar. Universitetda o'tkazilgan tadqiqotlar asosida davlat tashkilotlari va jamoatchilik uchun tavsiyalar ishlab chiqildi. Bu esa sotsiologiya fanining jamiyatdagi amaliy ahamiyatini oshirdi. Universitet olimlari ilmiy metodologiyani rivojlantirishga ham katta hissa qo'shdilar. Statistik tahlil, so'rovnomalar, eksperiment va intervyu usullari takomillashtirildi. Natijada sotsiologiya yanada aniq va ishonchli ilmiy fan sifatida shakllandi. Ayniqsa, ommaviy axborot vositalari, madaniyat va urbanizatsiya bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar zamonaviy jamiyatni tushunishda muhim ahamiyat kasb etdi. Garvard universitetidagi sotsiologlarning ilmiy ishlari xalqaro miqyosda keng tarqaldi. Ularning kitoblari va maqolalari ko'plab tillarga tarjima qilindi hamda boshqa universitetlarda o'quv qo'llanma sifatida foydalanildi. Bu esa universitetning jahon ilm-fanidagi nufuzini yanada oshirdi. Bugungi kunda ham Harvard University olimlari zamonaviy jamiyat muammolarini tadqiq qilishda davom etmoqdalar. Globalizatsiya, raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, ekologik muammolar va gender tengligi kabi mavzular universitetdagi asosiy ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Bu esa Garvard universitetining sotsiologiya fanidagi yetakchi mavqeini saqlab qolayotganini ko'rsatadi. Zamonaviy davrda Garvard universitetida sotsiologiya fanining rivojlanishi

Hozirgi kunda Harvard University dunyoning eng nufuzli ilmiy markazlaridan biri sifatida sotsiologiya fanining rivojlanishida muhim o'rin egallaydi. Universitet zamonaviy jamiyatdagi murakkab jarayonlarni ilmiy asosda o'rganish, yangi nazariyalar yaratish va global muammolarga yechim topish bo'yicha katta tajribaga ega. Garvard universitetida olib borilayotgan tadqiqotlar nafaqat AQSh, balki butun dunyo miqyosidagi ijtimoiy jarayonlarni tahlil qilishga qaratilgan.

XXI asrga kelib jamiyat hayotida juda katta o'zgarishlar yuz berdi. Raqamli texnologiyalar rivojlanishi, internet va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi insonlarning yashash tarziga kuchli ta'sir ko'rsatdi. Shu sababli Garvard universiteti olimlari raqamli jamiyat va texnologiyalarning inson xulq-atvoriga ta'sirini chuqur o'rganishni boshladilar. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar ongiga ta'siri, internetdagi kommunikatsiya va virtual jamiyat masalalari zamonaviy sotsiologiyaning muhim yo'nalishlariga aylandi. Garvard universitetida globalizatsiya masalalariga ham katta e'tibor qaratiladi. Globalizatsiya tufayli davlatlar o'rtasidagi

SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN MANAGEMENT AND ECONOMY

International scientific-online conference

iqtisodiy, siyosiy va madaniy aloqalar kuchaydi. Bu esa yangi ijtimoiy muammolarni yuzaga keltirdi. Universitet olimlari migratsiya, xalqaro mehnat bozori, madaniyatlararo munosabatlar va milliy identitet masalalarini tadqiq qilmoqdalar. Ularning ilmiy ishlari turli davlatlarda ijtimoiy siyosatni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy davrda gender tengligi va inson huquqlari masalalari ham Garvard universitetidagi sotsiologik tadqiqotlarning asosiy mavzularidan biriga aylandi. Universitet tadqiqotchilari ayollar va erkaklar o'rtasidagi tenglik, ta'lim va ish faoliyatidagi imkoniyatlar, oiladagi ijtimoiy rollar hamda gender stereotiplarini o'rganmoqdalar. Bu tadqiqotlar jamiyatda tenglik va adolatni ta'minlashga xizmat qilmoqda. Ekologik muammolar ham zamonaviy sotsiologiyaning muhim yo'nalishlaridan biridir. Iqlim o'zgarishi, atrof-muhitning ifloslanishi va tabiiy resurslarning kamayishi insoniyat oldidagi global muammolarga aylangan. Harvard University olimlari ekologik muammolarning jamiyatga ta'sirini o'rganib, insonlarning ekologik madaniyatini oshirish bo'yicha ilmiy izlanishlar olib bormoqdalar.

Garvard universitetida ta'lim sotsiologiyasi ham faol rivojlanmoqda. Tadqiqotchilar zamonaviy ta'lim tizimidagi muammolar, yoshlarning bilim olishga bo'lgan qiziqishi, raqamli ta'lim va masofaviy o'qitish jarayonlarini o'rganadilar. Ayniqsa, pandemiya davrida onlayn ta'lim tizimining jamiyatga ta'siri bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borildi. Universitetda sotsiologik tadqiqotlarni amalga oshirish uchun zamonaviy texnologiyalar va ilmiy metodlardan keng foydalaniladi. Statistika dasturlari, sun'iy intellekt texnologiyalari, katta ma'lumotlar bazasi (Big Data) va onlayn so'rovnomalar tadqiqotlarning aniqligini oshirmoqda. Bu esa jamiyatdagi murakkab jarayonlarni tez va samarali tahlil qilish imkonini beradi. Garvard universitetining yana bir muhim jihati — xalqaro hamkorlikdir. Universitet dunyoning ko'plab ilmiy markazlari bilan hamkorlik qiladi, xalqaro konferensiyalar va ilmiy seminarlar tashkil etadi. Bu tadbirlar orqali turli davlatlardan olimlar o'z tajribalarini almashadilar va global muammolar yuzasidan birgalikda ilmiy yechimlar ishlab chiqadilar. Shuningdek, universitetning boy kutubxona fondi va ilmiy markazlari talabalar hamda tadqiqotchilar uchun katta imkoniyat yaratadi. Talabalar zamonaviy ilmiy manbalardan foydalanib, mustaqil tadqiqotlar olib borish imkoniga ega bo'ladilar. Bu esa yangi avlod sotsiolog olimlarining shakllanishiga yordam beradi. Garvard universitetida olib borilayotgan zamonaviy sotsiologik tadqiqotlar jamiyatdagi dolzarb muammolarni hal etishga xizmat qilmoqda. Universitet olimlari tomonidan yaratilayotgan ilmiy ishlanmalar davlat siyosati, ta'lim tizimi, iqtisodiyot va ijtimoiy hayotning turli sohalarida qo'llanilmoqda. Shu sababli Garvard universiteti bugungi kunda ham sotsiologiya fanining eng yirik ilmiy markazlaridan biri sifatida o'z mavqeini saqlab qolmoqda.

SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN MANAGEMENT AND ECONOMY

International scientific-online conference

Umuman olganda, zamonaviy davrda Harvard Universityda sotsiologiya fanining rivojlanishi ilm-fan taraqqiyoti, texnologik o'zgarishlar va global muammolar bilan uzviy bog'liq holda davom etmoqda. Universitetning ilmiy faoliyati kelajakda ham jamiyatni chuqur o'rganish va insoniyat oldidagi muammolarga ilmiy yechim topishda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, Harvard Universityda sotsiologiya fanining rivojlanishi jahon ijtimoiy fanlari taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadi. Universitetda sotsiologiya fanining shakllanishi jamiyatdagi iqtisodiy, siyosiy va madaniy o'zgarishlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, aynan shu omillar ushbu fanning mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida rivojlanishiga sabab bo'ldi. Harvard universitetida yaratilgan ilmiy muhit va tadqiqot an'analari sotsiologiyaning nazariy hamda amaliy asoslarini mustahkamladi. Universitetda faoliyat olib borgan Talcott Parsons, Pitirim Sorokin va Robert K. Merton kabi mashhur olimlarning ilmiy qarashlari zamonaviy sotsiologiya rivojiga katta ta'sir ko'rsatdi. Ularning nazariyalari jamiyat tuzilishi, ijtimoiy munosabatlar, madaniyat va inson xulq-atvorini chuqurroq tushunishga yordam berdi. Ushbu olimlarning ilmiy merosi bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Zamonaviy davrda Harvard universitetida olib borilayotgan tadqiqotlar raqamli texnologiyalar, globalizatsiya, gender tengligi, ekologik muammolar va sun'iy intellektning jamiyatga ta'siri kabi dolzarb masalalarni qamrab olmoqda. Universitet olimlari zamonaviy metod va texnologiyalar asosida jamiyatdagi murakkab jarayonlarni tahlil qilib, ilmiy asoslangan xulosalar ishlab chiqmoqdalar. Shuningdek, Harvard Universityning xalqaro ilmiy hamkorlikdagi faoliyati ham sotsiologiya fanining global miqyosda rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Universitet tomonidan tashkil etilayotgan ilmiy konferensiyalar, tadqiqot dasturlari va akademik almashinuvlar turli davlatlar olimlari o'rtasidagi ilmiy integratsiyani kuchaytirmoqda. Umuman olganda, Harvard universiteti sotsiologiya fanining rivojlanishida tarixiy va zamonaviy jihatdan muhim o'rin egallaydi. Universitetda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar jamiyat hayotini chuqur tushunish, ijtimoiy muammolarni aniqlash va ularning yechimlarini ishlab chiqishda katta ahamiyatga ega. Shu sababli Harvard universitetining sotsiologiya faniga qo'shgan hissasi kelajakda ham jahon ilm-fani taraqqiyotida muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sociology — Cambridge University Press, 2009.
2. The Sociological Imagination — Oxford University Press, 1959.
3. Social Theory and Social Structure — Free Press, 1968.
4. Society, Culture, and Personality — Harper & Brothers, 1947.

SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN MANAGEMENT AND ECONOMY

International scientific-online conference

5. The Division of Labor in Society — Free Press, 1893.
6. Economy and Society — University of California Press, 1978.
7. Capital — Penguin Classics, 1867. Harvard University rasmiy ilmiy maqola va materiallari.
8. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. — Toshkent, 2005.
9. Sotsiologiya faniga oid zamonaviy ilmiy maqolalar va internet manbalari.
10. Modern Sociological Theory — McGraw-Hill Education, 2011.
11. Introduction to Sociology — Pearson Education, 2017.
12. Contemporary Sociological Theory — Wiley-Blackwell, 2012.

